

TÜRKÇE ÖĞRETİMİ ÜZERİNE BİRKAÇ DEĞERLENDİRME

Hamza ZÜLFİKAR

Türkçenin öğretilmesinde yazım, söyleyiş, okuma bakımından birtakım eksikliğin, ihmalin olduğunu yapılan sınavlarda, okuduğumuz kitaplarda, gazetelerin köşe yazılarında görebiliyoruz. Kelimelere anlam yüklemesi yapılıyor, böylece dilin söz varlığı daralıyor. Öte yandan dinlediğimiz haber, kültür, sanat programlarında, televizyonlardaki tartışmalarda Türkçenin ses ve yapı özelliklerine yeterince dikkat edilmediğine, söz varlığının sınırlı kaldığına tanık oluyoruz. Bu genel durum yanında televizyonlarda dakikalarca konuşan ve herhangi bir dil hatası yapmayan, kurallı cümleler kuran özellikle bayan konuşmacılara rastladıkça ferahlıyoruz. Cümleyi tamamlamadan başa dönenleri, “yaniler” ile yeni cümleler kurmaya çalışanları gördükçe, kelimelerin ses özelliklerine, hecelerdeki vurgulamalara dikkat etmeden konuşanları dinledikçe karamsarlığa kapılıyoruz. Bir değerlendirme yapmak gerekirse Türkçeyi gereği gibi seri bir biçimde konuşanlar ne yazık ki çok düşük düzeydedir.

Bu durumun sebeplerini düşünürken ilk anda, insanın Türkçe karşısındaki duyarsızlığı veya ilgisizliği akla geliyor. Dil kullanımını önemseyenler aşama kaydederken bunu kendine dert etmeyenler konuşuyor, yazıyor ama söylediklerinin anlamadığı onları hiç ilgilendirmiyor. Yayın organlarında, çevremizde geniş bir kitle olarak gördüğümüz bize hitap eden kesim, çoğunlukla söyleyiş (telaffuz) ve yazım (imla) kurallarından habersizdir veya buna ilgi duymuyor. Asıl garip olan taraf; eğitim öğretim safhasında öğretmenlerin kişisel yazım kuralları, kişisel dil tutumu içinde bulunmalarıdır. Devletin eğitim kurumlarıyla özel okullar, kolejler arasında yazım ve dil tutumu açısından farklılıklar var. Bunları yaptıkları yayınlarda görebiliyoruz. Bazı

ders kitaplarının kaynakça bölümüne baktığımızda kitap yazarlarının seçtikleri kaynak eserlerin kendi eğilimlerine göre olduğu görülür.

Okullarda dil kuralları öğretme, eğitimcilerin uyarısı üzerin artık terk edilmiştir. Söyleyiş kuralları, yazım kuralları hissettirilerek öğretme yoluna gidiliyor. Kitaplarda geçen *Kural öğretmekten çok, dil becerilerini geliştirici etkinliklere önem vermek* biçiminde cümlelerle kuralsızlık savunuluyor.

Kelimelerin ekleri, ses değerleri, vurguları ele alınmıyor. Cümlenin yapısıyla ilgili kurallar da öğretilmiyor. Özneyi, yüklemi, nesneyi tanımakla iş bitmez. Cümle örnekleri bolca işlenmedikçe, cümlede tümleçlerin yeri gösterilmedikçe, eskinin ifadesiyle “takdim tehir” işlemi yapılmadıkça Türkçenin cümle yapısı öğretilemez.

Söz hazinesinin geliştirilmesi diye bir konumuz, bir çabamız olmalı, Türkçe kökenli kelimeler üzerinde durulmalı, örnek olarak *kaygı* ve buradan yapılan *kaygılanmak*, kökeni *endişe* ve bundan yapılmış *endişelenmek* sözlerinin yerini almalı. Buna benzer örnekler üzerinde durulmalı. Türkçe öğreten ders kitaplarında *ünite*, *analiz* gibi terimler geçiyor. Bunların yerine *birim*, *çözümleme* konulmasına izin verilmelidir.

Eğitimcilerin sözleri arasında *sözcüklerin ve kavramların bilinçli olarak kazandırılması* biçiminde açıklamalar geçiyor. Sözcüklerin (kelime) ve kavramların (mefhum) kazandırılması ne demek? Kulağa hoş gelen bu tür sözler üzerinde biraz düşünmek gerekiyor. *Kavram*; bir düşüncenin, bir durum veya nesnenin zihindeki tasarımıdır. Kavram kazandırmak ne demek, nasıl yapılır? Bu arada *kavram*'ın da yavaş yavaş yerini Batı dillerinden gelen *konsept*'e bıraktığını belirtelim. Kitapların birinde *Dil bilgisi kuralları öğretmek yerine kuralların işlevini sezdirmek* sözü geçiyor *Kural öğretmekten çok, dil becerilerini geliştirici etkinliklere önem vermek* öneriliyor. Kural sözünden bu kadar nefret edilmesini anlamak güç. Bir yandan Türkçe kurallı bir dildir denir, bir yandan da kural öğretmek doğru bulunmaz. Bunu savunanlar derste hiç mi bir dil kuralından bahsetmiyor?

Gene kitaplarda sık kullanılan sözlerden birkaçı *dili sevdirmek*, *dil bilinci kazandırmak*, *sorunları saptamak*'tır. *Dili sevdirmek*, *dil bilinci kazandırmak* güzel de *sorunları saptamak*, hangi yollara başvurulacak belirlenecek? Önce bunu ortaya koymak gerekiyor. O sorunları belirleyip uygulamaya koyan var mı? Dilin ses, biçim ve söz dizimi (cümle bilgisi) kuralları öğretilmeden, uygulamalar, alıştırmalar yapmadan söz konusu edilen bu “sorunları saptama” nasıl yapılacak? *Bir türlü güzel yerine kurallı sözü geçemedi. Güzel Türkçe ne demek? Kural öğretmek eğitimcilerce sakıncalı bulunuyor.*

Kitaplarda yönlendirici bilgi olarak sık geçen sözlerden bir de *Türkçeyi doğru ve etkili kullanma, okuma zevki aşılama*'dır. Okuma zevki aşılama de-yip geçilmemeli, işin asıl zor tarafı buradadır. Önce bunun nasıl yapılacağı üzerinde düşünüp bize birtakım yollar, yöntemler göstermelisiniz. Okutulacak metinlerin dili bozuk olmamalı, metin parçaları yurt ve insan sevgi-sinden uzak bulunmamalı. Artık klasikleşmiş bir Türkçe metin okutmak giderek terk ediliyor. Dili gereği gibi kullanmış yazarların ortaya koyduğu klasikleşmiş eserleri “dili eskimiş” diye bir tarafa itemeyiz. Bunlar nihayet yüzyılın başında ve daha sonraki yıllarda yazılmış hikâyeler, romanlar, ha-tıralar, tarihî ve sosyal konuları işleyen eserlerdi. Türk yazarlardan çok, ya-bancı yazarların eserlerine yönelmek çeviri eserlerinin okutulmasına önce-lik tanımak hedef olmamalı. Ders kitaplarını yazanlar okuma parçalarını da kendileri yazıyor.

Çevremize bakıyoruz. Nereden çıktı ve yayıldı bu Arapça kökenli *aynen* sözü? Duyduğu her cümleyi bir zarf olan *aynen* kelimesiyle tasdik ediyor. Konuşmuyor, katıldığı durumu kendisi de bir cümleyle ifade edemiyor, *ay-nen* ile yetiniyor. Okul çağındaki öğrencilerde de bu sözü çok duyuyorum. Artık kulakları rahatsız eden hastalık derecesindeki bu *aynen* sözü sokaklar-da, şehir otobüslerinde yüksek sesle konuşanların dilinde.

Söylenecek bir söz, verilecek bir yanıt bulamayanlar *yani* kelimesine sarılıyor. Arapça kökenli *yani* kelimesinin kaç anlamda kullanıldığını genç dilci arkadaşımın biri tespit etse de yazsa ne iyi olur. Biri örnek vermek ihtiyacı duyuyor, söze *atıyorum* ile başlıyor. *Mesala* veya *örnek olarak* sözleri unutuldu. *Mümkünü yok, kafayı yemiş, yırtık, hayret bişe* kullanımı en sık geçen kelimelerdendir. Okulların ders programlarına bu tür sözlerin girme-si ve bunların üzerinde durulması gerekmez mi? Eskiden radyo ve televiz-yonlar, dili konu eden programlar yapardı. Gazetelerde köşe yazarları ara sıra dile de yer ayırırdı. Bunlar artık bitti. 12 Temmuz Türk Dil Kurumunun kuruluşuyla ilgili TRT'den bir konuşma istemişlerdi. Konuşmayı 5 dakika ile sınırlamışlardı ancak 7-8 dakika konuşabildim.

Dahi ile *dâhi* kılavuzlarda ilki Türkçe, ikincisi Arapça kökenli oldukla-rı için birbirinden düzeltme işaretiyle ayrılmış, ikinci kelimenin ilk hecesi-nin uzun söylenmesi gerektiği vurgulanmış. Bunun gibi şekilce benzer olan *tarihî olaylar* veya *Türk tarihi* tamlamalarında *tarihî* sıfat, *tarihi* addır. De-mek ki düzeltme işareti, kelime sınıfları arasında bir farkı işaret etmekte de kullanılıyor. Bunun dışında eklerin farklı olduğu vurgulanıyor. İlk *î* sıfat eki, ikinci *i* iyelik ekidir. Bu şekildeki benzerliği ayırmak için kılavuzlarda sıfat olanlara düzeltme işareti konulmuş. “Anlamdan anlaşılıyor buna ne gerek

var” diye karşı çıkılıyor. İşin aslına bakarsanız bu düşüncede olanlar, kolayca kaçan ve kural öğretmemeyi sakıncalı bulanlardır. Düzeltme işareti kalktı diye öğrenenleri, öğrenenleri yanılttılar. Ders kitaplarının kaynaklar (kaynakça) bölümünde kılavuzun, *Türkçe Sözlük*’ün eski baskıları kaynak olarak gösterilmiş.

Gazetelere bakıyorum yazılacak pek çok mesele var. Bu ara *bayan diye bir cinsiyet yok* gerekçesiyle *bayan* sözü dilden dışlanmaya çalışılıyor. *Hürriyet* gazetesinde bu konuda bir yazı yazılmıştı. *Bay* ve *bayan* Cumhuriyet’in ilk yıllarında dile kazandırılmış kelimelerdir. Türkçede *bay* zengin demektir. Ünlü Özbek şairi “Türk dili zengin bir dildir ancak sahibi yoktur” anlamında *Türk tili bay tildir ama iyisi yoktur* demişti. Burada *bay* zengin demektir. *Divanü Lugati’t-Türk*’ten alınan bu söz, Türkiye Türkçesinde *-an* eki eklenerek dile *bayan* biçiminde kazandırıldı. Konuşmaya başlarken konuşmacı *bayanlar baylar* diye dinleyenlere hitap ediyor. Otobüste *bayım azıcık yol verir misiniz* veya *Şunu ilerideki bayana iletir misiniz* demeyecek miyiz? *Bay* yerine *efendi* kullanan *bayan* yerine *hanım efendi* diyenler de olabilir. Unutmamak gerekir ki *efendi* de Türkçe değil, Rumcadır. Bununla *efendi* kelimesini dilden dışlayalım demek istemiyorum. *Efendi* artık Türkçenin bir sözü olmuş ve bundan *köylü milletin efendisidir. Efendim, beni mi çağırдыңız? Efendilik etti.* gibi birçok kullanım ortaya çıkmış, *Efendice davrandı.* cümlesinde zarf olarak kullanılmıştır. *Bay* da *bayan* da *efendi* de dilde yer etmiş çeşitli anlamlarda kullanılmıştır.

Okullarda bazı eklerin sınıflandırılarak öğretilmesine gidilmiyor. Eklerin getirildiği kelimelerin yapıları üzerinde durulmuyor. *Duygusal* (hissi) örneğinde görüldüğü gibi kullanımı, yapısı kurallı olan sözler yanında sorunlu olan kelimeler de var. *Duygusal bir kişiliğe sahip* örneğinde sıfat, *Duygusal davranıyorsunuz* cümlesinde zarf olarak kullanıyoruz. Kurallı bu örnekler yanında *işitsel, görsel, düşünsel* örneklerinde bu ek ne yazık ki fiil köklerine getirilmiş. Sıfat yapan *-sal (-sel)* ekini, Türkçe ad köklerine getiriyoruz. *Hayvansal* örneğinde olduğu gibi Arapça, *parasal* örneğinde olduğu gibi Farsça kelimelere hatta *kent, kentsel, kamu, kamusal* gibi Sogutça kelimelere de getirildiğini görüyoruz. Bu tür örneklerden dolayı birçok eleştiri yapıldı, yayınlar ortaya kondu. Bir hatalı sözün dile girip yaygınlaşmasından sonra yapılan çabalar işe yaramıyor. Önemli olan, vaktinde kurallı şekiller türetebilmektedir. Bu da dil bilincinin geliştirilmesiyle, dilin okullarda, üniversitelerde gereği gibi öğretilmesiyle sağlanır.

Tahminî yerine *sanımsal* (speculative) sözüne rastlıyorum. *Sanımsal* yapıcı doğru ama kullanımı pek yok. *Akli* yerine *ussal* da geçemedi. *-sal (-sel)*

ekiyle yapılmış sıfatların ad (isim) olarak kullanılması dilde yaygınlaşmaya başladı. *Benim kutsalım. Kutsal*, burada *mukaddes* yerine kullanıldı. *-sal (-sel)* sıfat eki üzerine *kırsalda, sorunsalı* örneklerinde olduğu gibi durum ve iyelik ekleri de getirilmeye başlandı. Bir ders kitabında *Öğrenci metinle kendi yaşantısı arasında ilişki kurmasını sağlayan çağrimsal sorulara yer verdik* biçiminde geçen *çağrimsal soru* sözünün ne olduğunu anlayamadım. Eğitim bilimi terimleri arasında da bu sözü bulamadım.

Söyleyişte tutarsızlıklar var. *Azarbaycan* değil *Azerbaycan*, *amalyat* değil *ameliyat*, yazarın adı kısa hecelerle *Sait Faik* değil. İlk heceleri uzunken kısa söyleniyor, bunun gibi *Halit, Hamit* hecelerinin de ilk heceleri kısa söyleniyor. Okul kitaplarında söyleyiş (telaffuz) örnekleriyle özel olarak okutulmalı söyleyiş kuralları üzerinde durulmalıdır.

Bir söyleyiş yayıldı mı onu düzeltmek mümkün olmuyor. *Kanun hükmünde kararname* sözünün kısaltması *Ka He Ka* diye telaffuz ediliyor. Harflerin adları 1353 sayılı kanunda belirtilmiştir. Bana kalırsa bu kısaltma *Ke He Ke* biçiminde okunmalı, söylenmeli. Bu saatten sonra harfleri adlandırmada yapılan yanlışları düzeltmek zor. *He* yerine *aş* kullananların azaldığı ile avunacağız.

Orhan Pamuk'un adında *k* sesini yumuşak *ğ* yapmadan haber programlarında söylendiğine tanık oluyoruz. Özellikle *Zonguldak'ın, Şırnak'ın, Sinap'un* gibi yer adlarında kelimelerin son sesleri korunuyor. Bu kullanımların doğru olduğunu kim savunuyor diye soruyorum. Bunların yazılışı ile söylenişi arasına fark var. Okunuş *Orhan Pamuğun, Zonguldağım, Şırnağım, Sinobun*, yazı ise *Zonguldak'ın, Şırnak'ın, Sinap'un* biçimindedir. Son hecesi tek heceli olan *Karabük* yer adında ise tek heceli kelimelerin son sesi değişmez kuralına göre okunuş *Karabüke, Karabükü* biçimindedir.

Türkiye Büyük Millet Meclisinin yemin metninde geçen *inkılap, laik* sözlerinin okunuşu bir türlü düzeltilemedi. İlkinde *kı* hecesi ince söylenmeli, kalın okunmalıdır. *Laik* Fransızcadır, ilk hecesi kısa olduğu hâlde uzun söyleniyor. Uzun söylenen *Sen buna layık değilsin* sözündeki ilk hecesi uzun olan *layık* Arapçadır.

Yazımla, söyleyişle ilgili daha pek çok örnek verilebilir. *Dil öğretiminde neden sonuç ilişkisi* gibi soyut, açıklamalara ağırlık vermektense önce yazımla, söyleyişle, dil bilgisi kurallarıyla ilgili bilgilere öncelik tanınmalı. *Okuma alışkanlığı kazandırmada sistem* diye bir başlık var, o sistemin ne olduğu bir türlü açıklık kazanmıyor. *Öğrenciyi doğrudan doğruya metinle karşılaştırma* ne demek?

Okullarda kelimelerin Türkçe olanlarını tanıtalım. Yabancı-Türkçe ayrımında ölçülü olalım. Öğrencinin *yani, aynen* diyerek susmuş hâline bir çare bulalım. Boyun büküp soruları cevapsız bırakanlarla ilgilenelim. Onların konuşmaları ve okumaları için çareler arayalım. Kural öğretmenin sınırlarını belirleyelim. Bir eğitim öğretim döneminin sona erdiği şu günlerde öğrencilerin Türkçe karşısındaki başarısızlığı üzerinde duralım. Sonuçta bunların biraz da öğretmenin bilgisine, ilgisine ders kitaplarına bağlı olduğunu hatırlayalım.